

1 Johdanto

Rikoksella aiheutetun vahingon korvaamisesta valtion varoista säädettiin alun perin vuonna 1974 voimaan tulleella lailla (935/1973). Lakia säädettäessä ensisijaisena tavoitteena oli rikosten uhrien perusturvan takaaminen rikosvahinkojen varalta. Rikoksen uhrille aiheutunut kipu ja särky sekä seksuaalirikoksista ja vapauteen kohdistuvista rikoksista aiheutunut kärsimys tulivat korvauksen piiriin vuonna 1991 ja kuolemantapauksen johdosta surmansa saaneen läheisille aiheutunut kärsimys vuonna 1999.

Lainsäädännön kokonaisuudistus tehtiin vuoden 2006 alussa voimaan tulleella rikosvahinkolailalla (1204/2005, jäljempänä *RVL*). *RVL*:n henkilövahingon korvaamista koskevia säännöksiä tarkistettiin tällöin vastaamaan vahingonkorvauslain (412/1974, jäljempänä *VahL*) 1.1.2006 voimaan tulleita henkilövahingon korvaamista koskevan 5 luvun säännöksiä. Eräänä rikosvahinkolain uudistuksen tavoitteena oli se, että korvaukset henkilövahingoista ja kärsimyksistä määrättäisiin mahdollisimman yhdenmukaisesti *VahL*:iin perustuvien vahingonkorvausten kanssa. Toinen peruslähtökohta oli se, että *RVL*:n mukainen korvaussuoja pyritään aiempaa selkeämmin kohdentamaan kärsimyksen korvaamisen sijaan henkilövahingon korvaamiseen. Uudistuksen yhteydessä *RVL*:sta poistettiin surmansa saaneen läheisten oikeus korvaukseen kuolemantapauksen aiheuttamasta kärsimyksestä ja sen sijaan tuli läheisten oikeus saada korvausta kuolemantapauksen aiheuttamasta henkilövahingosta johtuvista taloudellisista menetyksistä.

Hyväksyessään uuden rikosvahinkolain eduskunta samalla hyväksyi lausuman, jossa se edellytti, että uuden lain vaikutuksia seurattaessa arvioidaan surmansa saaneen läheisten asemaa sekä tarvetta säätää heille oikeus korvaukseen kokemastaan kärsimyksestä.

Myös *RVL*:iin on sittemmin tehty eräitä muutoksia. Esimerkiksi törkeiden väkivaltarikosten uhrien korvaussuojaa uudistettiin 2008 alusta lukien siten, että henkirikoksen yrityksen ja törkeän pahoinpitelyn tai sen yrityksen uhrille voidaan *RVL*:n nojalla maksaa korvausta henkilövahingon lisäksi myös kärsimyksestä. Lisäksi 2010 korotettiin merkittävästi alle 18 vuotiaalle seksuaalirikoksen uhrille maksettavan kärsimyskorvauksen enimmäismäärää.

RVL:ssä säädettyjä enimmäiskorvausmääriä tarkistetaan valtioneuvoston asetuksella kolmen vuoden välein rahan arvon muutosta vastaavasti. Viimeisimmät tarkistukset tulivat voimaan 1.1.2021 (1097/2020).

Oikeusministeriössä laadittiin vuonna 2009 arviomuistio RVL:n mukaisesta surmansa saaneen läheisen korvaussuojasta (Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2009:14). Muistiossa katsottiin, ettei ole tarvetta palauttaa lakiin surmansa saaneen läheisille suoritettavaa kärsimyskorvausta, mikäli heidän korvaussuojaansa saadaan parannettua muistiossa esitetyillä tai mahdollisilla muilla toimenpiteillä siten, että RVL:ssä läheisten korvaussuojalle asetetut tavoitteet toteutuvat. Muistiossa ehdotettiin muun muassa, että sairaanhoitokuluina korvattavista terapiakuluista olisi mahdollista saada etukäteen Valtiokonttorin maksusitoumus. Lisäksi ehdotettiin, että perusvähennys kohdennettaisiin pelkästään aineettomista vahingoista suoritettavaan korvaukseen. Näistä ehdotetuista muutoksista jälkimmäinen otettiin sittemmin lakiin. Muutos paransi surmansa saaneen läheisten asemaa siten, että heille maksettavista korvauksista ei enää vähennetty perusvähennystä. Muutosta eduskunnassa käsiteltäessä lakivaliokunnan mietinnössä (LaVM 29/2010 vp) pidettiin tärkeänä, että jatkossa tulee kiinnittää huomiota siihen, onko henkirikosten uhrien läheisten asemaa tarvetta ja mahdollista parantaa myös muilla tavoin, esimerkiksi onko edellytyksiä ottaa käyttöön etukäteen annettava maksusitoumus sairaanhoitokuluina korvattavista terapiakuluista.

2 EU-oikeus ja Suomea sitovat kansainväliset velvoitteet

Rikoksen uhrin oikeuksista ja uhreille maksettavista korvauksista säädetään useissa EU-säädöksissä ja kansainvälisissä sopimuksissa. Euroopan neuvoston yleissopimuksen (SopS 8/1991) 2 artiklan mukaan sopimusvaltio osallistuu korvauksen suorittamiseen tahallisten väkivaltarikosten tilanteissa, mikäli uhrin ei ole mahdollista saada täysimääräistä korvausta muualta. Uhrien oikeuksia koskevassa direktiivissä (2012/29/EU, jäljempänä *rikosuhridirektiivi*) säädetään muun muassa uhrin oikeudesta saada tietoa, oikeudesta tukeen ja suojeluun sekä eräistä menettelyllisistä oikeuksista. Rikoksen uhreille maksettavia korvauksia koskevassa direktiivissä (2004/80/EY, jäljempänä *korvausdirektiivi*) säädetään muun muassa korvauksen saamisesta rajat ylittävissä tilanteissa sekä kansallisista korvausjärjestelmistä. Direktiivin 12 artiklan 2 kohdan mukaan jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että niiden kansallisissa säädöksissä on säännökset niiden alueella tehtyjen tahallisten väkivaltarikosten uhreja koskevasta korvausjärjestelmästä, jolla varmistetaan oikeudenmukainen ja riittävä korvaus uhreille.

Korvausdirektiivi jättää jäsenvaltioille harkintavallan sen suhteen, mitä pidetään oikeudenmukaisena ja riittävänä korvauksena. Unionin tuomioistuimen tuomiossa C-129/19 on muun ohella käsitelty myös sitä, minkä suuruista korvausta voidaan pitää oikeudenmukaisena ja riittävänä. Tuomioistuimen mukaan direktiivissä tarkoitetun korvauksen ei välttämättä tarvitse vastata vahingonkorvausta, joka väkivaltarikoksen tekijä voitaisiin velvoittaa maksamaan uhreille.

Korvauksen ei välttämättä myöskään edellytetä varmistavan uhrille aiheutuneen aineellisen vahingon ja henkisen kärsimyksen täyttä hyvitystä. Kiinteämääräiset korvaukset ovat hyväksyttäviä, kunhan niissä on kärsityn väkivallan vakavuuteen perustuvaa vaihtelua. Korvaus ei kuitenkaan saisi olla puhtaasti symbolinen tai ilmeisen riittämätön tehdystä rikoksesta uhreille aiheutuneiden seurausten vakavuuteen nähden. Tuomioistuin painotti, että erityisesti siltä osin kuin kyse on seksuaalisesta väkivallasta, on huomattava, että siitä aiheutuvat seuraukset voivat olla tahallisen väkivaltarikollisuuden seurauksista vaikeimpia.

Lisäksi on säädöksiä, jotka käsittelevät tiettyjen rikosten uhrien erityistarpeita, kuten ihmiskaupan ehkäisemisestä sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta annettu direktiivi (2011/36/EU) ja terrorismin torjumisesta annettu direktiivi ((EU) 2017/541, jäljempänä *terrorismidirektiivi*). Myös Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta laaditun yleissopimuksen (Istanbulin sopimus, SopS 53/2015) 30 artiklan 2 kohdassa edellytetään korvauksen maksamista valtion varoista siltä osin kuin vahingosta ei saada korvausta väkivallantekijältä tai muualta.

Komissio on lisäksi julkaissut Uhrien oikeuksia koskevan EU:n strategian vuosille 2020-2025 (COM (2020) 258 final). Uuden strategian päätavoitteita ovat seuraavat tavoitteet: tehokas kommunikaatio uhrien kanssa ja turvallisen ympäristön tarjoaminen rikoksista ilmoittamiseksi, kaikkein haavoittuvimpien uhrien suojelun ja tuen parantaminen, uhrien korvauksensaantimahdollisuuksien parantaminen, keskeisten toimijoiden yhteistyön ja koordinaation vahvistaminen sekä uhrien oikeuksien kansainvälisen ulottuvuuden vahvistaminen. Komissio suosittaa jäsenmaille muun muassa kansallisten korvausjärjestelyjen arviointia ja olemassa olevien menettelyllisten esteiden poistamista tarvittaessa. Lisäksi suositellaan sen varmistamista, että kansallisissa talousarvioissa otetaan huomioon oikeudenmukainen ja riittävä valtion korvaus tahallisista väkivaltarikoksista, myös terrorismin uhreille. Valtioita kehoitetaan myös ryhtymään toimenpiteisiin sen varmistamiseksi, että uhreja ei korvausmenettelyn aikana aseteta alttiiksi toissijaiselle uhriksi joutumiselle.

3 RVL:n keskeiset säännökset

3.1 Korvaukseen oikeutetut

RVL koskee vain rikoksella aiheutetun vahingon korvaamista. Korvauksen saaminen ei edellytä, että tekijä on tuomittu rikoksesta rangaistukseen. Syyteoikeuden vanhentumisella tai sillä, että

tekijä ei ikänsä tai syyntakeettomuutensa vuoksi ole rikosoikeudellisessa vastuussa teostaan, ei ole merkitystä korvauksen saamisen kannalta.

Laki koskee pääsääntöisesti vain luonnolliselle henkilölle ja kuolinpesälle aiheutetun vahingon korvaamista. Oikeushenkilölle aiheutettu vahinko voidaan kuitenkin korvata lain 7 ja 14 §: ssä tarkoitetuissa tapauksissa. (1 §)

Korvausta suoritetaan Suomessa tehdyllä rikoksella aiheutetusta vahingosta. Korvausta ei kuitenkaan suoriteta, jos vahinkoa kärsineellä ei korvaushakemuksen tekohetkellä ole eikä rikoksen tekohetkellä ollut asuinpaikkaa Suomessa tai muussa EU:n jäsenvaltiossa ja jos vahingon yhteys Suomeen on muutoinkin vähäinen. (2 §)

Suomen ulkopuolella tehdyllä rikoksella aiheutetun vahingon korvaaminen edellyttää sitä, että uhrilla oli tekohetkellä kotipaikka Suomessa ja että hänen oleskelunsa Suomen ulkopuolella johtui työstä, opiskelusta tai muusta näihin verrattavista syistä. Korvausta suoritetaan vain henkilövahingosta ja kärsimyksestä. Elatuksen menetyksen korvaaminen edellyttää lisäksi, että elatukseen oikeutetulla oli rikoksen tekohetkellä kotipaikka Suomessa. Korvausta voidaan edellä mainituissa tapauksissa harkinnan mukaan suorittaa myös tapauksissa, jos sitä on pidettävä perusteltuna erityisesti ottaen huomioon rikoksen läheinen yhteys Suomeen, tekijän ja uhrin välisen suhteen läheisyys, vahingon laatu sekä vahinkoa kärsineen mahdollisuus saada korvausta muualta. (3 §)

3.2 Uhrille suoritettavat korvaukset

Henkilövahingon korvaaminen

Henkilövahingon kärsineelle suoritetaan korvausta tarpeellisista sairaanhoitokustannuksista ja muista tarpeellisista kuluista, ansionmenetyksestä, kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta ja pysyvästä haitasta (4 § 1 mom.). Korvausaiheet ovat vastaavat kuin VahL:n 5 luvussa ja säännöstä on tarkoitus soveltaa samalla tavalla kuin kyseisen VahL:n luvun henkilövahinkoja koskevia pykäläitä. Myös korvaukset määrätään samojen perusteiden mukaisesti kuin VahL:n mukaiset korvaukset. Esimerkiksi määrättäessä korvausta kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta otetaan huomioon erityisesti henkilövahingon laatu ja vaikeusaste, sen edellyttämän hoidon laatu ja kestoaika sekä haitan kestoaika. Pysyvästä haitasta määrätään korvaus ottamalla huomioon henkilövahingon laatu ja vaikeusaste sekä vahinkoa kärsineen ikä. Määrättäessä korvauksia aineettomista vahingoista apuna voidaan käyttää Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia, Liikennevahinkolautakunnan normeja ja ohjeita sekä

valtioneuvoston asetusta työtaturma- ja ammattitautilaissa tarkoitetusta haittaluokituksesta (768/2015).

Sairaanhoitoon välittömästi liittyvästä lääkinnällisestä kuntoutuksesta aiheutuvat kustannukset korvataan myös sairaanhoitokustannuksina (4 § 3 mom.). Korvattavaa kuntoutusta on esimerkiksi lyhytaikainen ja läheisesti henkilövahingon hoitoon liittyvä fysioterapia, psykoterapia taikka kriisi- tai muu vastaava terapia. Ammatillinen kuntoutus ei sen sijaan kuulu RVL:n perusteella korvattaviin kustannuksiin. (HE 12/2005 vp, s. 28)

VahL:sta poiketen RVL:ssä säädetään eräille korvausaiheilla korvauksen enimmäismäärä. Ansionmenetyksestä korvataan enintään 150 euroa päivältä (5 § 1 mom.). Kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta maksettavan korvauksen enimmäismäärä on 12 500 euroa (5 § 2 mom.). Pysyvästä haitasta ja sairaanhoitokustannuksista maksettaville korvauksille ei laissa säädetä ylärajaa. Käytännössä korvausmääriä niiden osalta rajoittavat kuitenkin RVL 10 §:n säännökset sekä vahingonkorvausoikeudessa sovellettava pysyvän haitan määrittelemistä koskeva käytäntö.

Kärsimyksen korvaaminen

RVL 9 §:ssä säädetään rikoksella aiheutetun loukkauksen tuottaman kärsimyksen korvaamisesta. Korvausta kärsimyksestä suoritetaan sille, jonka:

- 1) seksuaalista itsemääräämisoikeutta on rikoksella loukattu tai jonka vapautta on muuten rikoksella loukattu;
- 2) henkilökohtaista koskemattomuutta on erityisen vakavasti loukattu tapon, murhan tai surman yrityksellä, törkeällä pahoinpitelyllä tai sen yrityksellä taikka muulla näihin rinnastettavalla rikoksella (9 § 1 mom.).

Pykälän 1 momentin 1 kohta vastaa VahL:n 5 luvun 6 §:n 1 momentin 1 kohtaa siltä osin kuin siinä säädetään oikeudesta korvaukseen vapautteen kohdistuvan loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkausten lisäksi kärsimyskorvaukseen oikeuttavat 1 kohdan nojalla muun muassa vapaudenriisto, ihmiskauppa, panttivangin ottaminen, laiton uhkaus, vainoaminen, ryöstö ja kiristys.

Momentin 2 kohta vastaa osittain VahL:n 5 luvun 6 §:n 1 momentin 3 kohtaa, mutta sen soveltamisala on suppeampi. Esimerkiksi tavallinen pahoinpitely ei tämän vuoksi oikeuta korvaukseen RVL:n nojalla.

Korvaus kärsimyksestä määritellään VahL:n 5 luvun 6 §:n 2 momentissa säädettyjen perusteiden mukaan eli sen kärsimyksen perusteella, jonka loukkaus on omiaan aiheuttamaan ottaen erityisesti

huomioon loukkauksen laatu, loukatun asema, loukkaajan ja loukatun välinen suhde sekä loukkauksen julkisuus.

Myös kärsimyskorvauksille säädetään RVL:ssä yläraja. Enimmäiskorvaus kärsimyksestä on 3 600 euroa. Seksuaalirikoksen uhrille maksettavan korvauksen enimmäismäärä on kuitenkin 9 700 euroa tai, jos uhri on tekohetkellä 18 vuotta nuorempi, enimmäismäärä on 16 500 euroa. (9 § 2 mom.)

Kärsimyksellä tarkoitetaan sitä henkistä kärsimystunnetta, joka henkilölle aiheutuu häneen kohdistetun rikoksen seurauksena. Kärsimys voi tyypillisesti ilmetä esimerkiksi pelon, nöyryytyksen, häpeän tai mielipahan tunteena. Oikeus korvaukseen perustuu yksinomaan rikoksen luonteeseen eikä sinänsä edellytä mitään selvitystä uhrille aiheutuneesta tunnereaktiosta.

Kärsimyksen korvaaminen ei edellytä, että loukkauksesta on aiheutunut loukatulle psyykkisen terveydentilan häiriö. Jos loukkaavasta teosta on samalla aiheutunut uhrille myös henkilövahinko, esimerkiksi lääketieteellisesti todettavissa oleva psyykkinen vamma, korvaus henkilövahingosta määritellään erikseen.

Henkilövahinko- ja kärsimyskorvauksen enimmäismäärä

Vahinkoa kärsineelle suoritetaan saman vahinkotapahtuman perusteella korvauksia henkilövahingosta ja kärsimyksestä yhteensä enintään 63 000 euroa. Enimmäismäärään ei sisällytetä ansionmenetyksestä tai elatuksen menetyksestä suoritettavia toistuvaiskorvauksia. (10 §)

3.3 Läheisille suoritettavat korvaukset

Henkilövahingon kärsineen läheiselle korvataan tarpeelliset kulut ja ansionmenetykset VahL 5 luvun 2 d §:ssä säädettyjen perusteiden mukaan (6 §). Kyseisen VahL:n pykälän mukaan henkilövahingon kärsineellä erityisen läheisellä henkilöllä on oikeus kohtuulliseen korvaukseen hänelle henkilövahingon kärsineen hoitamisesta tai muista vahingosta johtuvista toimenpiteistä aiheutuvista kuluista ja ansionmenetyksestä. Säännöksen perusteella korvataan esimerkiksi läheisen ansionmenetykset hänen jäädessään pois töistä hoitaakseen vammautunutta lasta kotona sekä vierailukäynneistä sairaalaan aiheutuneet kulut. Korvausta suoritetaan vain vahinkoa kärsineen akuutin hoitovaiheen osalta. Ansionmenetyksen osalta enimmäiskorvaus päivältä on 150 euroa.

3.4 Työnantajalle suoritettavat korvaukset

Jos henkilövahinkoa kärsineen työnantaja on maksanut tälle työkyvyttömyysajalta palkkaa tai sitä vastaavaa korvausta, työnantajalla on oikeus saada tästä korvausta. Korvaus on enintään 150 euroa päivältä. Asianomistajarikosten osalta työnantajalla on säännöksen mukainen oikeus vain, jos asianomistaja on pyytänyt esitutkinnan toimittamista. (7 §)

3.5 Kuolemantapauksen johdosta suoritettavat korvaukset

Uhrin hautamisesta aiheutuneet ja siihen liittyvät kustannukset korvataan valtion varoista VahL:n 5 luvun 3 §:ssä säädettyjen perusteiden mukaan (8 § 1 mom.). VahL:n mukaan surmansa saaneen hautamisesta huolehtineella on oikeus kohtuulliseen korvaukseen hautamisesta aiheutuneista kustannuksista, kuten ruumisarkusta, hautapaikasta, hautakivestä ja hautajaiskestityksestä aiheutuneista kuluista. Surmansa saaneen vanhemmilla, lapsilla ja aviopuolisolla sekä muilla näihin rinnastettavilla surmansa saaneelle erityisen läheisillä henkilöillä on lisäksi oikeus kohtuulliseen korvaukseen heille aiheutuneista hautamiseen liittyvistä kustannuksista, kuten matkakuluista, suruvaatteista ja kukkalaitteista aiheutuneista kuluista.

Elatuksen menetys puolestaan korvataan VahL 5 luvun 4 §:ssä säädettyjen perusteiden mukaan (8 § 2 mom.). Oikeus korvaukseen on niillä, joiden elatuksesta surmansa saanut on tosiasiallisesti huolehtinut. Välttämätöntä ei ole, että elatussuhde olisi perustunut lakiin. Korvausta elatuksen menetyksestä voi saada esimerkiksi avio- tai avopuoliso, lapsi tai surmansa saaneen vanhemmat. Surmansa saaneen elatuksen varassa ollut lapsi on pääsääntöisesti oikeutettu korvaukseen, kunnes täyttää 18 vuotta. Korvaus määrätään ottamalla huomioon, missä määrin korvaukseen oikeutettu todennäköisesti olisi saanut elatusta surmansa saaneelta ja mitä hän kohtuuden mukaan tarvitsee elatukseensa ottaen huomioon hänen mahdollisuutensa hankkia itse elatuksensa ansiotyöllä ja muut olosuhteet.

Surmansa saaneen läheiselle kuolemantapauksen seurauksena aiheutuneesta henkilövahingosta johtuvat tarpeelliset sairaanhoitokustannukset ja muut tarpeelliset kulut sekä ansiomenetys korvataan VahL:n 5 luvun 4 b §:ssä säädettyin edellytyksin (8 § 3 mom.). Myös sairaanhoitoon välittömästi liittyvästä lääkinnällisestä kuntoutuksesta aiheutuvat kustannukset korvataan. Läheisillä tarkoitetaan vanhempia, lapsia ja aviopuolisoa sekä muita näihin rinnastettavia surmansa saaneelle erityisen läheisiä henkilöitä. Korvauksen saaminen edellyttää, että läheiselle itselleen on kuolemantapauksen johdosta aiheutunut henkilövahinko. Hän voi esimerkiksi järkyttyä kuolemantapauksesta niin, että järkytystila muodostaa lääketieteellisesti todettavissa olevan terveydentilan häiriön. Korvauksen saaminen edellyttää myös sitä, että kuolema on aiheutettu

tahallisesti tai törkeästä huolimattomuudesta. Ansionmenetyksestä korvaus on enintään 150 euroa päivältä. Säännöksen mukaisia korvauksia suoritetaan läheiselle yhteensä enintään 6 200 euroa.

3.6 Esine- ja varallisuusvahingon korvaaminen

Esine- ja varallisuusvahinkoja korvataan RVL:n nojalla vain rajoitetusti.

Henkilövahingon kärsineellä on oikeus kohtuulliseen korvaukseen henkilövahingon yhteydessä vahingoittuneista vaatteista ja muista henkilökohtaisista käyttöesineistä (4 § 2 mom.).

Henkilökohtaisilla käyttöesineillä tarkoitetaan esineitä, joita yleensä pidetään mukana liikuttaessa, kuten laukkua, kännykkää ja silmälasia.

Laitokseen sijoitetun tai vapaudessa rangaistusta suorittavan henkilön aiheuttama vahinko korvataan RVL 13, 14 ja 16 §:ssä säädetyillä perusteilla. Korvauksen enimmäismäärä on 31 500 euroa. (17 §)

Jos asiaa käsitellään oikeudessa, korvataan sille, jolle on aiheutunut RVL:n nojalla korvattavaa vahinkoa, kohtuulliseksi arvioidulta osalta hänelle aiheutuneet kulut vahingonkorvauksen vahvistamiseksi tarpeellisista toimenpiteistä. (18 §)

3.7 Korvauksen määrääminen

RVL:n nojalla maksettava korvaus on toissijainen. RVL:n nojalla suoritettavasta korvauksesta vähennetään korvaus, jonka hakija on saman vahingon johdosta saanut tai ilmeisesti on oikeutettu saamaan muun lain tai vapaaehtoisen vakuutuksen perusteella tai vieraan valtion lain perusteella. Rikoksenteijältä tai vahingosta isännänvastuussa olevalta tuleva korvaus vähennetään vain siltä osin kuin sitä on suoritettu. Vakuutuksen perusteella suoritettavaa kuolemantapauskorvausta ei vähennetä korvauksesta. (19 §)

Muun lain nojalla saatavalla korvauksella tarkoitetaan mm. lakisääteisistä vakuutuksista tulevia korvauksia. Uhrin muun lain tai vapaaehtoisen vakuutuksen perusteella saama korvaus vähennetään korvauslajeittain RVL:n mukaisista korvauksista eli esimerkiksi uhrin muualta saama haittakorvaus voidaan vähentää vain RVL:n perusteella maksettavasta pysyvän haitan korvauksesta (VakO 5483:2016).

Vahinkoa kärsineelle saman vahinkotapahtuman perusteella kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta, pysyvästä haitasta ja kärsimyksestä suoritettavien korvausten yhteismäärästä tehdään 220 euron perusvähennys (20 §).

Korvauksille ei makseta korkoa (21 §).

Jos vahinkoa kärsinyt on myötävaikuttanut vahinkoon tai jos muu vahingon aiheuttaneeseen tekoon kuulumaton seikka on myös ollut vahingon syynä, korvausta voidaan kohtuuden mukaan sovittaa. Surmansa saaneen hautaamisesta aiheutuneita kustannuksia tai elatuksen menetyksestä maksettavaa korvausta ei kuitenkaan sovittaa. (22 §)

Korvauksen saaminen RVL:n nojalla edellyttää yleensä sitä, että vahinkoa kärsinyt on ilmoittanut rikoksesta poliisille tai poliisi on saanut tietää siitä muutoin. Muussa tapauksessa korvausta suoritetaan vain erityisestä syystä. Korvauksen suorittamista ei kuitenkaan estä se, että asianomistaja ei ole vaatinut rikokseen syyllistyneelle rangaistusta tai hän on peruuttanut rangaistusvaatimuksen. (23 § 1 mom.)

Jos asiaa on käsitelty tuomioistuimessa, korvausta ei suoriteta vahinkoa kärsineelle, joka on laiminlyönyt, mitä hänen kohtuudella olisi pitänyt tehdä saadakseen oikeutensa vahingonkorvaukseen tuomiolla vahvistetuksi (23 § 2 mom.).

Vaikka pääsääntönä on korvausvaatimuksen esittäminen, säännös mahdollistaa tapauskohtaisen arvioinnin. Esimerkiksi Vakuutusvoimavarojen ratkaisussa VakO 6413:13 todettiin, että tilanteessa, jossa rikoksen uhri ei vaatinut korvauksia, koska hänellä oli perusteltu syy pelätä itsensä ja omaistensa turvallisuuden puolesta, uhrin ei katsottu laiminlyöneen, mitä hänen kohtuudella olisi pitänyt tehdä saadakseen oikeutensa vahingonkorvaukseen tuomiolla vahvistetuksi.

3.8 Korvausmenettely

Korvausta on haettava Valtiokonttorilta kirjallisesti kolmen vuoden kuluessa siitä, kun korvausasiassa annettiin lainvoimainen tuomio. Jos asiaa ei ole käsitelty tuomioistuimessa, korvausta on haettava kymmenen vuoden kuluessa rikoksen tekemisestä. Erityisestä syystä korvausta voidaan hakea myöhemminkin. (25 §)

Kymmenen vuoden määräaika laskettaessa merkitystä ei ole sillä, koska uhri sai tiedon rikoksesta eikä sillä, onko syyteoikeus rikoksesta vanhentunut. Pykälässä tarkoitettuna erityisenä syynä voi olla esimerkiksi vahinkoa kärsineen sairaus, joka on estänyt häntä panemasta hakemusta vireille määräajassa.

Hakijalla on velvollisuus antaa Valtiokonttorille jäljennös korvausasiassa annetusta tuomiosta tai esitutkintapöytäkirjasta taikka muu luotettava selvitys vahinkotapahtumasta. Lisäksi hänen on annettava muut asiakirjat ja tiedot, jotka ovat tarpeen korvausasian selvittämiseksi ja joita häneltä

kohtuudella voidaan vaatia ottaen huomioon myös Valtiokonttorin mahdollisuus hankkia selvitys. (26 § 1 mom.)

Hakijan on myös ilmoitettava Valtiokonttorille, jos hän on saanut tai ilmeisesti on oikeutettu saamaan korvausta muualta (26 § 2 mom.).

Korvausasiaa ei voida ratkaista ennen kuin hakijan oikeus korvaukseen vahingosta vastuussa olevalta on ratkaistu ensimmäisessä oikeusasteessa tai syyte rikoksentehtäjä vastaan on päätetty jättää nostamatta. Korvausasia voidaan kuitenkin ratkaista, jos syyttä ei ole nostettu tai päätöstä syyttämättä jättämisestä ei ole tehty kuuden kuukauden kuluessa siitä, kun poliisi sai rikoksesta tiedon. (27 § 1 mom.)

Jos hakijan oikeus 19 §:n nojalla vähennettävään korvaukseen on perusteeltaan tai määrältään riittävä tai muusta syystä epäselvä, RVL:n mukaisen korvausasian ratkaisua voidaan lykätä, kunnes hakija oikeus vähennettävään korvaukseen on lopullisesti ratkaistu. Tämä ei kuitenkaan koske isännänvastuun perusteella maksettavaa korvausta. (27 § 2 mom.)

Hakijalle on vaatimuksesta suoritettava ennakkorvausta, jos korvausasian ratkaisu Valtiokonttorissa viivästyy hakijasta riippumattomista syistä ja on ilmeistä, että hänellä on RVL:n nojalla oikeus määrältään merkittävään korvaukseen (28 §).

Hakijalle suoritetaan kohtuullinen korvaus RVL:n mukaisen korvauksen hakemisesta aiheutuneista kuluista, jos hänelle on tuomioistuinkäsittelyä varten myönnetty oikeusapua tai määrätty oikeudenkäyntiavustaja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain nojalla taikka hän täyttää oikeusavun saamiselle säädetyt taloudelliset edellytykset, mutta asiaa ei ole käsitelty tuomioistuimessa (29 §).

Jos korvausta koskeva asia on käsitelty tuomioistuimessa, Valtiokonttorin on otettava päätöksensä perustaksi tuomioistuimen asiassa antama ratkaisu. Poiketessaan hakijan vahingoksi tuomioistuimen korvausasiassa antamasta ratkaisusta Valtiokonttorin on päätöksessään ilmoitettava poikkeamisen perusteet. (30 §)

Valtiokonttori poikkeaa tuomioistuimen ratkaisusta yleensä silloin, kun RVL:n säännökset poikkeavat esimerkiksi korvaukselle säädetyin enimmäismäärin vuoksi tuomioistuimen ratkaisun perusteena olevista VahL:n säännöksistä ja korvauskäytännöstä. Valtiokonttorin voi olla aiheellista poiketa tuomioistuimen ratkaisusta myös esimerkiksi silloin, kun ratkaisu on perustunut siihen, että vastaaja on myöntänyt oikeaksi korvausvaatimuksen, joka on poikennut tavanomaisesti noudatetusta korvauskäytännöstä.

3.9 Valtion takautumisoikeus

Hakijan oikeus korvaukseen vahingosta vastuussa olevalta siirtyy valtiolle sinä päivänä, jolloin Valtiokonttori on päättänyt maksaa korvausta, ja enintään siltä osin kuin korvausta on päätetty maksaa (31 §).

3.10 Muutoksenhaku ja takaisinperintä

Valtiokonttorin päätökseen voi hakea muutosta valittamalla vakuutusoikeuteen 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksiannosta. Vakuutusoikeuden päätökseen ei saa hakea muutosta valittamalla. (38 §)

Jos Valtiokonttorin tai vakuutusoikeuden lainvoimainen päätös perustuu virheelliseen tai puutteelliseen selvitykseen tai jos on ilmeistä, että päätös on lain vastainen, vakuutusoikeus voi Valtiokonttorin esityksestä tai asianosaisen hakemuksesta poistaa päätöksen ja ottaa tai määrätä Valtiokonttorin ottamaan asian uudelleen käsiteltäväksi (39 §).

Jos asiassa ilmenee uutta selvitystä, Valtiokonttorin on tutkittava asia uudelleen ja aikaisemman lainvoimaisen päätöksen estämättä se voi myöntää evätyin korvauksen tai aikaisempaa suuremman korvauksen. Vakuutusoikeus voi muutoksenhakuasiaa käsitellessään menetellä vastaavasti. (40 §)

Jos korvausta on maksettu aiheettomasti, Valtiokonttorin on korvauksen saajaa kuultuaan veloitettava tämä maksamaan aiheettomasti maksettu korvaus takaisin (42 § 1 mom.). Takaisinperinnästä voidaan osaksi tai kokonaan luopua, jos tämä katsotaan kohtuulliseksi ja korvauksen maksamisen ei ole katsottava johtuneen hakijan tai hänen edustajansa vilpillisestä menettelystä tai jos takaisin perittävä määrä on vähäinen (42 § 3 mom.).

Päätös takaisinperinnästä on tehtävä kolmen vuoden kuluessa korvauksen maksamisesta. Päätös voidaan tehdä myöhemminkin, jos hakijan tai hänen edustajansa havaitaan toimineen asiassa vilpillisesti. (42 § 4 mom.)

Takaisinperintää koskeva Valtiokonttorin lainvoimainen päätös pannaan täytäntöön niin kuin lainvoimainen tuomio (43 § 1 mom.).

3.11 Valtiokonttorin oikeus saada tietoja

Salassapitosäännösten ja –määräysten estämättä Valtiokonttorilla on pyynnöstä oikeus saada maksutta korvausasian selvittämiseksi välttämättömät tiedot tuomioistuimelta, poliisi-, kriminaali- ja vankeinhoito- sekä sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisilta ja laitoksilta, säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä annetussa laissa tarkoitettua säilöönottoyksiköltä, Eläketurvakeskukselta, eläke- ja vakuutuslaitoksilta sekä korvauksen hakijan työnantajalta, työttömyyskassalta tai muulta etuuden myöntäjältä (47 §).

4 Valtiokonttorin maksamat korvaukset

Valtiokonttorille tulee RVL:n nojalla maksettavien korvausten osalta vuosittain keskimäärin noin 4 300 korvaushakemusta. Korvauksia maksetaan vuosittain keskimäärin hieman yli 14 miljoonaa euroa. Rikoksen uhreille maksetaan vuosittain sairaanhoitokustannuksia ja muita kuluja yhteensä noin 425 000 euroa sekä korvausta ansionmenetyksestä noin 2,9 miljoonaa euroa. Tilapäisen haitan korvauksia maksetaan vuosittain noin 4,8 miljoonaa euroa ja pysyvän haitan korvauksia noin 1,4 miljoonaa euroa. Korvausta rikoksen aiheuttamasta kärsimyksestä korvataan uhreille vuosittain keskimäärin 4,3 miljoonaa euroa.

Rikoksen uhrin läheisille maksetaan vuosittain henkilövahingon kärsineen hoitamisesta aiheutuneita kuluja yhteensä keskimäärin tuhat euroa ja ansionmenetyksestä keskimäärin 2 600 euroa.

Surmansa saaneen läheisille maksetaan kuolemantapauksen seurauksena aiheutuneesta henkilövahingosta aiheutuneita sairaanhoitokuluja vuosittain yhteensä keskimäärin noin 8 000 euroa ja korvausta ansionmenetyksestä noin 25 000 euroa.

Edellä selvitetyn mukaisesti RVL:ssä säädetään eräille korvauksille enimmäismäärä. Valtaosa Valtiokonttorin maksamista korvauksista on ollut enimmäismääriä pienempiä. Vuosittain Valtiokonttori maksaa enimmäiskorvauksia kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta (12 500 euroa) noin 50-60 hakijalle. Enimmäiskorvauksia kärsimyksestä maksetaan vuosittain alaikäisille seksuaalirikosten uhreille (16 500 euroa) 10-20 tapauksessa, seksuaalirikoksen uhreille (9 700 euroa) 20-30 tapauksessa ja muun rikoksen uhreille (3 600 euroa) noin 200 tapauksessa. Enimmäismäärä henkilövahingosta ja kärsimyksestä (63 000 euroa) maksetaan vuosittain 5-7 henkilölle. Rikoksen uhrin läheisille kuolemantapauksen johdosta maksettavia enimmäismäärän (6 200 euroa) mukaisia korvauksia on vuosittain yhdestä kahteen tapausta. Ansionmenetyksen enimmäismäärä (150 euroa/päivä) tulee vuosittain maksettavaksi vain muutamassa tapauksessa.

Enimmäismäärän (31 500 euroa) mukaisia korvauksia esinevahingoista ja taloudellisesta vahingosta ei ole viime vuosina maksettu. Perusvähennys korvauksista (220 euroa) tehdään vuosittain kaikista annetuista päätöksistä keskimäärin 65 prosentissa. Valtaosa jäljelle jäävistä tapauksista on jatkopäätöksiä, joissa perusvähennys on tehty jo aiemmista korvauksista.

5 Muutostarpeiden arviointia

5.1 Enimmäiskorvausten tasokorotus

Edellä 4 jaksossa ilmenevällä tavalla RVL:ssä säädettyjen enimmäismäärien mukaisia korvauksia maksetaan lähinnä aineettomista vahingoista. Enimmäiskorvausmäärien tarkistamista olisi perusteltua harkita erityisesti niiden osalta.

Korvauksen enimmäismäärä *kivun ja säryn sekä muun tilapäisen haitan* osalta on 12 500 euroa. Vuosittain tämän määrän ylittäviä korvauksia haetaan Valtiokonttorilta noin 50-60 tapauksessa. Rikoksen tekijän maksettavaksi tuomioistuimessa tuomitut tilapäisen haitan korvaukset vaihtelevat merkittävästi haitan suuruudesta riippuen ollen enimmillään 43 000 euroa. Yli puolet tilapäisen fyysisen haitan korvauksista on määrältään enintään 500 euroa ja vain noin 5 prosenttia tuomituista korvauksista ylittää 3 800 euroa. Tilapäisestä psyykkisestä haitasta tuomitut korvaukset ovat keskimäärin selkeästi korkeampia kuin fyysisestä haitasta tuomitut. Puolet korvauksista on määrältään enintään 1 500 euroa ja noin 5 prosenttia korvauksista on yli 6 000 euroa (tiedot tuomituista korvauksista Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan 2020 suosituksista).

Yli 12 500 euron korvauksia tuomitaan siis harvoin. Toisaalta vammat, jotka oikeuttavat enimmäismäärän ylittäviin korvauksiin, ovat vakavia ja aiheuttavat uhrille merkittävää haittaa, minkä vuoksi korvauksen saamisen mahdollisimman täysimääräisenä voidaan arvioida olevan heille erityisen tärkeää.

RVL:n nojalla maksettavan *kärsimyskorvauksen* enimmäismäärä vaihtelee riippuen rikoksesta, jolla se on aiheutettu. Seksuaalirikoksen uhrille maksettava kärsimyskorvauksen enimmäismäärä on 9 700 euroa, joka maksetaan vuosittain 20-30 hakijalle. Jos seksuaalirikoksen uhri on tekohetkellä alle 18-vuotias, enimmäismäärä on 16 500 euroa, joka maksetaan vuosittain 10-20 hakijalle. Muiden rikosten osalta kärsimyskorvauksen enimmäismäärä on 3 600 euroa, jonka suuruinen korvaus maksetaan vuosittain noin 200 hakijalle.

Oikeuskäytännössä kärsimyksestä tuomittujen korvausten suuruus vaihtelee yhdestä eurosta noin 72 000 euroon. Loukkaukset, joiden perusteella korvauksia on tuomittu, vaihtelevat toisen osapuolen halventamisesta kahdenkeskisessä kanssakäymisessä aina vuosia kestäneeseen

väkivaltaiseen lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Tuomioiden perustana olevat loukkaukset painottuvat melko lieviin loukkauksiin. Kärsimyksestä tuomituista vahingonkorvauksista puolet ovat määrältään korkeintaan 1 000 euroa ja vain 5 prosentissa tapauksista korvaus ylittää 6 000 euroa. Raiskauksen osalta korvaustaso vaihtelee 1 000 eurosta 16 000 euroon. Alimpia korvauksia tuomittiin tilanteissa, joissa teko oli jäänyt yritykseksi tai käytettyä väkivaltaa tai uhkausta oli pidettävä vähäisenä. Tuomituista korvauksista noin 5 prosenttia oli määrältään suurempia kuin 10 950 euroa. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön osalta tuomitut korvaukset vaihtelivat 800 eurosta 30 000 euroon alimpien tuomittujen korvausten liittyessä tilanteisiin, joissa teko oli jäänyt yritykseksi eikä siihen liittynyt piirteitä tai seikkoja, joiden vuoksi sitä voisi pitää törkeänä. Tuomituista korvauksista noin 5 prosenttia oli suurempia kuin 12 000 euroa. (Tiedot tuomituista korvausmääristä Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan 2020 suosituksista)

Verrattaessa RVL:n mukaisia kärsimyskorvausten enimmäismääriä tuomittuihin korvausmääriin voidaan todeta, että enimmäismääriä suurempia korvauksia tuomitaan suhteellisen harvoin. Tämä johtuu kuitenkin siitä, että valtaosa tuomioista liittyy lieviin tekemuotoihin, joiden osalta korvaustaso on alempi. Vakavampia tekemuotoja, joiden osalta tuomitut korvaukset ylittävät RVL:n mukaiset enimmäismäärät, on käytännössä vuosittain alle 250 tapausta. Uhrin tarve saada tuomitun suuruinen korvaus valtion varoista on kuitenkin erityisen korostunut vakavan tekemuodon rikoksissa. Mitä vakavammin rikos loukkaa uhrin seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja vapautta tai henkilökohtaista koskemattomuutta, sitä vaikeampi siitä on toipua ja sitä enemmän se vaikeuttaa uhrin selviytymistä jokapäiväisestä elämästään. Kärsimyskorvauksella uhrin on mahdollista kustantaa sellaisia toipumisensa kannalta hyödyllisiä asioita, jotka eivät olisi vahingonkorvauslain perusteella korvattavia. Sillä, että yhteiskunta tunnustaa uhrille aiheutuneen kärsimyksen maksamalla korvauksen täysimääräisenä, voi olla uhrille myös symbolista merkitystä.

Eniten tuomioiden korvaustasosta on jäänyt jälkeen muiden kuin seksuaalirikosten osalta maksettavan kärsimyskorvauksen enimmäismäärä. Tähän korvausluokkaan sisältyvät muut vapautta loukkaavat rikokset sekä henkilökohtaista koskemattomuutta loukkaavat rikokset, mukaan lukien mm. tapon ja murhan yritys sekä törkeä pahoinpitely.

RVL 10 §:n mukaan saman vahinkotapahtuman perusteella vahinkoa kärsineelle suoritetaan *henkilövahingosta ja kärsimyksestä* yhteensä enintään 63 000 euroa. Kärsimyskorvauksen lisäksi enimmäismäärään sisältyvät sairaanhoito- ja muut kulut sekä tilapäisen ja pysyvän haitan korvaukset. Korvausmäärästä vähennetään 19 §:n nojalla muualta tulevat korvaukset. Ansonmenetyksestä ja elatuksen menetyksestä suoritettavat toistuvaiskorvaukset eivät sisälly enimmäismäärään. Enimmäismäärän mukaisia korvauksia maksetaan vuosittain vain muutamassa tapauksessa.

Se, että rikoksen perusteella tuomittavat ja RVL:n nojalla maksettavat korvaukset ylittäisivät 63 000 euroa, edellyttää merkittävää kärsimystä aiheuttavaa tekoa ja/tai merkittävää tilapäistä ja pysyvää haittaa aiheuttavaa vammaa. Pelkästään sairaanhoito- ja muut kulut voivat yksinään erityisen vakavien vammojen yhteydessä ylittää enimmäismäärän. Henkilö, jolle rikoksesta aiheutuu niin vakava henkilövahinko tai kärsimys, että se oikeuttaisi yli 63 000 euron korvaukseen, on yleensä vahingon vuoksi sellaisessa asemassa, että tuomittu korvaus olisi hänelle kokonaisuudessaan tarpeellinen.

Enimmäiskorvausmäärien tason korottamista puoltaa myös se, että rikoksen uhri joutuisi tällöin harvalukuisemmassa määrässä tapauksia vaatimaan korvausta suoraan rikosentekijältä. Koska ne tilanteet, joissa tuomittu korvaus ylittää RVL:n mukaisen enimmäiskorvauksen, koskevat yleensä vakavia väkivalta- ja seksuaalirikoksia, se, että uhri joutuu korvauksen saadakseen olemaan yhteydessä rikosentekijään ehkä vielä vuosienkin ajan rikoksen tapahtumisen jälkeen, saattaa olla hänelle hyvin traumatisoiva kokemus ja johtaa toissijaiseen uhriksi joutumiseen.

Yksi RVL:n tavoitteista on se, että lain perusteella maksettavat korvaukset ovat mahdollisimman lähellä tuomioistuinten määräämiä, vahingonkorvauslakiin perustuvia korvauksia. Vaikka RVL:ssä säädettyjä enimmäiskorvausmääriä ylittäviä korvauksia tuomitaan suhteellisen harvoin, uhrien aseman kannalta olisi perusteltua korottaa aineettomista vahingoista maksettavien korvausten enimmäismäärää lähemmäksi tuomittuja enimmäiskorvauksia. Tasokorotusten valtion menoja lisäävä vaikutus riippuu korotusten määrästä. Ottaen kuitenkin huomioon sen, että Valtiokonttori maksaa nykyisten enimmäismäärien mukaisia korvauksia suhteellisen harvoin, menojen lisäys ei joka tapauksessa olisi merkittävä.

Merkittäviä vahinkoja kärsineiden henkilöiden asemaa voitaisiin korvauskaton korottamisen sijaan parantaa myös sillä, että sairaanhoito- ja muut kulut maksettaisiin tosiasiallisesti aiheutuneiden kustannusten mukaisesti ja korvauskatto koskisi vain aineettomia vahinkoja. Tätä puoltaisi sekin, että RVL:n uudistuksessa on muutenkin painotettu henkilövahingosta aiheutuneiden todellisten kustannusten korvaamista täysimääräisesti.

5.2 Läheisen kärsimyskorvaus ja läheiselle aiheutuneen henkilövahingon korvaaminen

RVL:n kokonaisuudistuksessa vuonna 2006 läheisen oikeus kärsimyskorvaukseen poistettiin laista. Sen sijaan lakiin lisättiin VahL 5 luvun 4 b §:ää vastaavat säännökset läheisille maksettavista taloudellisen vahingon korvauksista (RVL 8 § 3 mom.). Kärsimyskorvauksella oli alun perin pyritty kattamaan läheiselle kuolemantapauksesta aiheutuneita sairaanhoitokuluja ja ansiotyöstä pidettävästä ylimääräisestä vapaa-ajasta aiheutunutta ansionmenetystä. Uudistuksella pyrittiin kohdentamaan henkirikoksen uhrin läheisille suoritettava korvaus kärsimyksen sijasta

heille aiheutuneen henkilövahingon korvaamiseen. Lakia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 192/2005 vp, s. 13) todetaan, että kun läheiselle aiheutuneesta henkilövahingosta aiheutuneet terapia- ja muut kustannukset sekä ansiomenetys korvataan hänelle tosiasiallisesti aiheutuneiden kustannusten ja menetysten mukaisesti, läheisen ei enää ole tarpeen kattaa niitä kärsimyskorvauksella.

Vaatimukset surmansa saaneen läheisten kärsimyskorvauksen saamiseksi takaisin rikosvahinkolakiin ovat vuoden 2009 arviomuistion laatimisen jälkeen voimistuneet. Erityisesti viime aikoina on mediassa toistuvasti käsitelty surmansa saaneiden läheisten tilannetta ja tuotu esille puutteena se, ettei läheisille makseta kärsimyskorvausta valtion varoista. Sen lisäksi, että kärsimyskorvauksella voitaisiin kattaa erilaisia kustannuksia, joita läheisen odottamattomasta kuolemasta aiheutuu, kärsimyksestä myönnettävällä korvauksella koetaan olevan symbolista merkitystä surmansa saaneen läheisille. Heille saattaa olla tärkeää, että läheisen ihmisen kuolemasta rikoksen uhrina aiheutuneet surun ja ahdistuksen tunteet tunnustettaisiin yhteiskunnan taholta suorittamalla korvausta menetyksen aiheuttamasta kärsimyksestä. Kärsimyskorvauksen palauttamista perustellaan myös sillä, että tuomittuja korvauksia saadaan vain harvoin perityksi rikoksentekijältä, joka yleensä on maksukyvytön. Surmansa saaneen läheiset kokevat myös korvausten perimisprosessin erittäin raskaaksi joutuessaan henkisesti raskaan surutyön lisäksi olemaan tekemisissä rikoksen tapahtumisen jälkeenkin tekijän kanssa ja hakemaan korvauksia useamman kerran jopa vuosien ajan rikoksen tekohetkestä. Moni luopuu tämän vuoksi korvausten perintäyrityksistä, osa myös sen vuoksi, että he pelkäävät rikoksentekijää eivätkä halua olla häneen minkäänlaisessa yhteydessä.

Ruotsissa rikosvahinkolain (brottsskadelag, 2014:322) mukaan surmansa saaneelle erityisen läheinen henkilö voi saada korvausta kuolemantapauksesta hänelle aiheutuneesta henkilövahingosta. Korvausta ei ole rajattu vain sairaanhoito- ja muihin kuluihin sekä ansionmenetykseen kuten Suomessa, vaan läheiselle voidaan maksaa tilapäisen psyykkisen kärsimyksen johdosta korvausta myös kivusta ja särystä. Oikeuskäytännössä (mm. NJA 2017 s. 1208) on katsottu, että rikoksella aiheutetun kuoleman seurauksena läheiselle aiheutuu henkilövahinko, joka vastaa vuoden akuuttia sairausaikaa ja jota ei tarvitse erikseen näyttää toteen lääkärintodistuksella. Jos läheisen psyykkinen vaiva kestää pitempään tai on muutoin epätavallisen merkittävää, lääkärintodistusta voidaan tarvita. Korvaus määräytyy taulukoiden mukaan ja kuoleman johdosta läheisille maksettava vakiokorvaus kivusta ja särystä on 60 000 kruunua (2017 tasossa), jos kuolema on aiheutettu tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella. Läheisen hoitokustannukset ja ansionmenetys korvataan tosiasiallisten menetysten mukaan. Ruotsissa on vireillä selvitys rikosuhrin korvausoikeuden vahvistamisesta ja tässä yhteydessä pohditaan myös sitä, tulisiko surmansa saaneen läheisille henkilövahinkokorvauksen sijaan maksaa erillinen kärsimyskorvaus. Selvitystyön on tarkoitus valmistua kesäkuussa 2021.

Tanskassa surmansa saaneen läheisille ei makseta varsinaista kärsimyskorvausta, mutta surmansa saaneen puolisolle tai, ellei puolisoa ole, erityisestä syystä muulle läheiselle voidaan maksaa ns. siirtymäkorvausta. Varsinaista kärsimyskorvausta surmansa saaneen läheisille maksetaan valtion varoista mm. Hollannissa, Luxemburgissa ja Ranskassa.

Koska valtion varoista rikosvahinkojen korvaamiseen kohdennettavat taloudelliset voimavarat ovat käytännössä rajalliset, arvioitaessa tarvetta ottaa läheisen oikeus kärsimyskorvaukseen takaisin lakiin on otettava huomioon myös se, onko perustellumpaa kohdistaa mahdolliset lisäresurssit ensisijaisesti suoranaista henkilövahinkoa kärsineen aseman parantamiseen ja vasta toissijaisesti muulle kuin rikoksen suoranaiselle uhrille aiheutuneen surun ja menetyksen tunteen korvaamiseen. Nykyisinkin valtion varoista korvataan vain osa rikoksella aiheutetuista vahingoista ja enimmäiskorvaussäännösten johdosta korvaukset ovat usein pienemmät kuin mitä rikosentekijä voidaan tuomita maksamaan. On myös otettava huomioon, että surmansa saaneen läheisille maksetaan valtion varoista sairaanhoito- ja muiden kulujen sekä ansionmenetyksen lisäksi korvausta elatuksen menetyksestä sekä hautaamisesta aiheutuneista kustannuksista.

Toisaalta asiaa harkittaessa on syytä ottaa huomioon myös se, että useissa maissa maksetaan rikosvahinkojärjestelmän kautta jo nykyisin surmansa saaneen läheiselle jossain muodossa korvausta läheisen kuoleman aiheuttamasta kärsimyksestä, surusta ja menetyksen tunteesta. Yhteiskunnallisesta kehityksestä ja arvomaailman muutoksesta johtuen surmansa saaneen läheisen oikeus saada kärsimyskorvausta rikoksen tekijältä ja myös valtion rahoittaman korvausjärjestelmän kautta koetaan perustelluksi ja oikeudenmukaiseksi seuraukseksi rikoksella aiheutetusta vahingosta.

Arvioitaessa tarvetta palauttaa rikosvahinkolakiin surmansa saaneen läheisen oikeus kärsimyskorvaukseen, on huomioitava myös se, että RVL 8 §:n 3 momentin perusteella korvattavia sairaanhoito- ja muita kuluja sekä ansionmenetykskorvauksia haetaan ja maksetaan läheisille edelleen suhteellisen vähän, vaikka uusi rikosvahinkolaki on ollut voimassa jo yli 15 vuotta. Sairaanhoito- ja muita kuluja maksetaan vuosittain yhteensä keskimäärin 8 000 euroa (summat vaihdelleet vuosina 2006-2020 2 391 eurosta 21 176 euroon) ja ansionmenetykskorvauksia 25 000 euroa (summat vaihdelleet vuosina 2006-2020 1 269 eurosta 32 868 euroon). Vuoden 2006 rikosvahinkolain muutoksella ei näin ollen ole saavutettu sitä, mikä lakia säädettäessä oli tavoitteena.

Myös tuomioistuimessa sairaanhoito- ja muita kustannuksia sekä ansionmenetykskorvauksia vaaditaan rikosentekijältä suhteellisen harvoin. Yhtenä syynä voi olla se, ettei näitä kustannuksia ja menetyksiä ole vielä ehtinyt aiheutua tuomioistuinkäsittelyyn mennessä eivätkä läheiset ole tietoisia siitä, että korvausta niiden osalta voi vaatia rikosentekijältä myös myöhemmin.

Kustannukset ja menetykset voivat myös olla siinä määrin vähäiset, etteivät läheiset pidä tarkoituksenmukaisena nostaa niiden vuoksi myöhemmin uutta korvauskannetta.

Vuosittain maksettavien hoitokulukorvausten vähäinen määrä viittaa myös siihen, että surmansa saaneen läheiset eivät hakeudu hoitoon yksityiselle puolelle siinä määrin kuin säännöstä säädettäessä oletettiin. Surmansa saaneen läheisen toipumisen kannalta on tärkeää, että hän voi hakeutua asianmukaiseen hoitoon mahdollisimman pian vahinkotapahtuman jälkeen. Päätös kulujen korvaamisesta valtion varoista on kuitenkin mahdollista saada vasta kulujen jo synnyttyä. Näin ollen korvauksen hakija joutuisi hakeutumaan kalliiseen hoitoon ilman varmuutta siitä, korvaako Valtiokonttori kyseisen hoidon.

Jos läheisellä olisi mahdollisuus saada Valtiokonttorilta vuoden 2009 arviomuistiossa esitetyllä tavalla maksusitoumus hoitokulujen korvaamisesta, surmansa saaneen läheisen olisi helpompi hakeutua toipumisensa kannalta tarpeelliseen hoitoon mahdollisimman pikaisesti. Sama koskee luonnollisesti myös rikoksen uhria hänen tarvitessaan sairaanhoitoon välittömästi liittyvää terapiaa. Mahdollisuus saada maksusitoumus hoitoon lisäksi todennäköisesti jonkin verran valtion korvausmenoja ja Valtiokonttorin työmäärää, mutta ei ole mahdollista arvioida, minkä verran maksusitoumuksia haettaisiin. Osa myönnettyistä maksusitoumuksista voisi osoittautua aiheettomiksi, jos myöhemmin todettaisiin, ettei korvauksen hakijalla olisi ollut oikeutta korvauksiin. Näissä tilanteissa Valtiokonttorilla olisi kuitenkin RVL 42 §:n nojalla mahdollisuus periä aiheettomasti maksettu korvaus takaisin.

Tahallisten henkirikosten määrä Suomessa on muutaman viime vuoden ajan pysynyt alle sadassa. Vuonna 2020 tahallisia henkirikoksia tehtiin 86. Keskimäärin tahallisia henkirikoksia tehdään vuosittain 88. Törkeitä kuolemantuottamuksia tapahtuu vuosittain keskimäärin 29. Merkittävä osa törkeistä kuolemantuottamuksista liittyy kuitenkin liikenteeseen ja niiden osalta korvaukset maksetaan ensisijaisen korvausjärjestelmän eli liikennevakuutuksen perusteella. Kaikissa tahallisen henkirikoksen ja törkeän kuolemantuottamuksen tapauksissa kärsimyskorvausta ei myöskään tuomita, jos surmansa saaneella ei ole ollut niin läheisiä henkilöitä, että heillä olisi oikeus kärsimyskorvaukseen. Niiden tapausten määrän, joissa kärsimyskorvausta tuomitaan eikä sitä makseta muusta järjestelmästä, voidaan arvioida olevan vuosittain keskimäärin noin 100 tapausta.

VahL 5 luvun 4 a §:n nojalla tuomitut korvaukset ovat vaihdelleet surmansa saaneen ollessa korvauksen hakijan lapsi 2 000 eurosta yli 30 000 euroon, surmansa saaneen ollessa korvauksen hakijan vanhempi 500 eurosta yli 31 000 euroon, surmansa saaneen ollessa korvauksen hakijan sisarus noin 500 eurosta noin 13 500 euroon ja surmansa saaneen ollessa hakijan puoliso 5 000 eurosta yli 15 000 euroon (Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksen 2020, s. 41).

Tuomitut korvaukset vaihtelevat huomattavasti, sillä korvaukset arvioidaan tapauskohtaisesti ja arviointiin vaikuttavat monet eri tekijät.

Jos läheisen kärsimyskorvaus otettaisiin uudelleen RVL:n nojalla maksettaviin korvauksiin, siitä aiheutuisi vuositasolla karkeasti arvioituna enimmillään 1,6-2,4 milj. euron lisäkustannukset (keskimäärin 100 korvattavaa tapausta vuodessa, korvausta maksetaan 2-3 henkilölle/kuolemantapaus, korvaus/henkilö keskimäärin 8 000 euroa). Jos korvaukselle säädettäisiin enimmäismäärä vastaavasti kuin muille kärsimyskorvauksille ja tilapäisen haitan korvaukselle, summa olisi tätä pienempi. Vanhan rikosvahinkolain mukainen enimmäiskorvaus läheiselle aiheutuneesta kärsimyksestä oli 3 700 euroa. Läheisen kärsimyskorvauksen enimmäismäärän ei tulisi olla merkittävästi suurempi kuin rikoksen uhrille maksettavan kärsimyskorvauksen enimmäismäärän (3 600 euroa). Kohtuullisena kärsimyskorvauksen enimmäismääränä voitaisiin pitää 4 000 euroa. Tällöin lisäkustannukset valtiolle olisivat vuodessa 800 000-1,2 milj. euroa.

5.3 Kärsimyskorvauksen soveltamisalan laajentaminen

Rikoksen uhrin oikeutta kärsimyskorvaukseen on vähitellen laajennettu. Voimassa olevan RVL:n 9 §:n nojalla rikoksen uhrilla on oikeus saada korvausta loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä silloin, kun hänen seksuaalista itsemääräämisoikeuttaan tai vapauttaan muuten on rikoksella loukattu taikka hänen henkilökohtaista koskemattomuuttaan on erityisen vakavasti loukattu tapon, murhan tai surman yrityksellä, törkeällä pahoinpitelyllä tai sen yrityksellä taikka muulla näihin rinnastettavalla rikoksella.

VahL 5 luvun 6 §:n mukainen kärsimyskorvaukseen oikeuttavien loukkausten piiri on RVL 9 §:ää laajempi. VahL:n mukaan oikeus kärsimyskorvaukseen on sillä:

- 1) jonka vapautta, rauhaa, kunniaa tai yksityiselämää on rangaistavaksi säädetyllä teolla loukattu;
- 2) jota on rangaistavaksi säädetyllä teolla syrjitty;
- 3) jonka henkilökohtaista koskemattomuutta on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu;
- 4) jonka ihmisarvoa on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu muulla, 1-3 kohdassa tarkoitettuihin loukkauksiin verrattavalla tavalla.

RVL:n mukainen kärsimyskorvaus kattaa VahL:n mukaisista korvausperusteista 1 ja 3 kohdan mukaiset tilanteet osittain.

VahL:ssa mainituilla vapautteen kohdistuvilla rikoksilla tarkoitetaan esimerkiksi vapaudenriistoa, ihmiskauppaa, panttivangin ottamista, lapsikaappausta, laitonta uhkausta, vainoamista ja pakottamista. Yksilön tahdonvapautteen ja itsemääräämisoikeuteen kohdistuvina rikoksina pidetään seksuaalirikosten lisäksi myös ryöstöä ja kiristystä.

Rauhaan kohdistuvilla loukkauksilla tarkoitetaan kotirauhan ja muun siihen rinnastettavan rauhoitetun piirin loukkauksia sekä lähestymiskiellon rikkomista. Kunniaan kohdistuvia loukkauksia ovat kunnianloukkaus ja väärä ilmianto.

Yksityiselämää loukkaavia rikoksia ovat esimerkiksi salakuuntelu ja –katselu sekä yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen. Myös eräät tieto- ja viestintärikokset voivat olla yksityiselämää loukkaavia. Tällaisia ovat mm. salassapitorikos, viestintäsalaisuuden loukkaus, tietomurto, tietosuojarikos ja identiteettivarkaus.

Syrjintärikoksia ovat esimerkiksi rikoslain (39/1889) 11 luvun 11 §:ssä tarkoitettu elinkeinotoiminnassa, yleisöpalvelussa, virkatoimessa yms. tapahtuva syrjintä sekä rikoslain 47 luvun 3 §:ssä tarkoitettu työsyryntä ja 3 a §:ssä tarkoitettu kiskonnantapainen työsyryntä. Kyseisissä säännöksissä on kriminalisoitu ihmisten yhdenvertaisuuteen kohdistuvat loukkaukset eli ihmisten asettaminen ilman hyväksyttävää perustetta eri asemaan rodun, kansallisen tai etnisen alkuperän, ihonvärin, kielen, sukupuolen, iän, perhesuhteiden, sukupuolisen suuntautumisen tai terveydentilan taikka uskonnon, yhteiskunnallisen mielipiteen, poliittisen tai ammatillisen toiminnan tai muun näihin rinnastettavan seikan perusteella. Kiskonnantapaisessa työsyrynnässä työnhakija tai työntekijä asetetaan epäedulliseen asemaan käyttämällä hyväksi hänen taloudellista tai muuta ahdinkoaan, riippuvaista asemaansa, ymmärtämättömyyttään, ajattelemattomuuttaan tai tietämättömyyttään.

RVL:ssa uhrin oikeus saada kärsimyskorvausta valtion varoista on rajattu koskemaan pääasiassa vakavia, henkilöön kohdistuvia loukkauksia. Toisaalta sen perusteella korvataan myös laittomasta uhkauksesta ja vainoamisesta aiheutunut kärsimys, joka joissakin lievemmissä tapauksissa saattaa uhrin kannalta olla vähäisempää kuin esimerkiksi syrjinnästä, salassapitorikoksesta, tietosuojarikoksesta tai identiteettivarkauksesta rikoksen uhrille aiheutuva kärsimys.

Syrjintärikoksissa kyse on uhrin perusoikeuksien loukkaamisesta. Perusoikeuksien merkitys on yhteiskunnallisen kehityksen ja arvomaailman muutoksen seurauksena kasvanut, ja erityisesti syrjintärikokset koetaan usein uhrin ihmisarvoa loukkaaviksi ja merkittävää kärsimystä aiheuttaviksi.

Tämän vuoksi olisi perusteltua harkita, tulisiko RVL 9 §:ää muuttaa siten, että myös syrjintärikoksen uhreilla olisi oikeus kärsimyskorvaukseen. EU-säännökset edellyttävät valtion

korvausjärjestelmää, josta suoritetaan korvausta tahallisista väkivaltarikoksista, mutta ei ole estettä kansallisesti laajentaa järjestelmää kattamaan myös muita rikoksia.

Ottaen huomioon sen, että syrjäntärikoksiin syyllistyvät ovat yleensä elinkeinonharjoittajia, viranomaisia tai työnantajia, tuomittu kärsimyskorvaus saataisiin niiden osalta todennäköisesti perittyä rikokseen syyllistyneeltä, joten tämä ei merkittävästi lisäisi valtion menoja. Eräiden syrjäntärikosten osalta voi lisäksi tulla sovellettavaksi eräät erityislait, joiden perusteella uhrille voidaan maksaa hyvitystä (esim. yhdenvertaisuuslaki (132/2014) ja laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986)). Tämä hyvitys voitaisiin vähentää rikosvahinkolain nojalla maksettavasta kärsimyskorvauksesta.

Tieto- ja viestintärikokset ovat luonteeltaan usein isoon, ennalta määrittelemättömään ihmisjoukkoon kohdistuvia rikoksia. Eräät näistä rikoksista kohdistuvat lähinnä yhteiskuntaan tai yrityksiin eikä niillä ole juurikaan vaikutusta yksittäisiin ihmisiin. Tieto- ja viestintärikoksista voi aiheutua uhreille kärsimystä lähinnä sellaisissa tapauksissa, joissa uhrin arkaluonteisia ja henkilökohtaisia tietoja päätyy väärin tahojen käsiin ja niitä jaetaan tai niitä uhataan jakaa uhrin tuttavapiirille tai yleisesti saataville. Toisaalta on otettava huomioon, että tieto- ja viestintärikoksiin syyllistyneiltä valtion varoista maksettujen korvausten periminen voi olla vaikeaa, sillä näihin rikoksiin syyllistyneet jäävät usein tuntemattomiksi tai ovat nuoria, varattomia henkilöitä. Lisäksi on huomattava, tietoverkossa tehdyt rikokset on voitu tehdä missä tahansa ja myös uhreja voi olla ympäri maailmaa. Suomessa ja Suomen ulkopuolella tehtyjä rikoksia koskevien RVL:n säännösten (2 ja 3 §) soveltaminen tällaisiin rikoksiin voisi olla ongelmallista.

5.4 Perusvähennys

Perusvähennys tehtiin aluksi kaikkien korvausten yhteismäärästä, mutta tämän todettiin johtavan epätyytyttävään lopputulokseen silloin, kun on kysymys surmansa saaneen läheisille maksettavista korvauksista. Koska heille ei suoriteta korvausta aineettomasta vahingosta, vähennys kohdistuu heidän kohdallaan aina suoraan heille tosiasiallisesti aiheutuneisiin taloudellisiin menetyksiin (HE 251/2010 vp, s. 2). Tämän vuoksi perusvähennys rajattiin vuonna 2011 koskemaan vain vahinkoa kärsineelle kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta, pysyvästä haitasta ja kärsimyksistä suoritettavien korvausten yhteismäärää.

Perusvähennyksen tarkoituksena on säästää valtion korvausmenoja. Nykyisin 220 euron perusvähennys tehdään vuosittain noin 2 800 tapauksessa eli säästö on noin 616 000 euroa. Kyse on käytännössä uhrin vahingoksi jäävästä omavastuuosuudesta, mikä on periaatteellisesti ongelmallinen ratkaisu. Vahinkoa kärsineen on yritettävä periä tätä omavastuuosuutta rikoksen tekijältä joko suoraan tai ulosoton kautta. Mahdollisuudet saada perusvähennyksen määrää

rikoksen tekijältä ovat usein vähäiset. Rikoksen uhri joutuisi korvauksen saadakseen olemaan yhteydessä rikoksen tekijään, mikä joissakin tapauksissa saattaisi vaikeuttaa hänen toipumistaan rikoksen aiheuttamasta traumasta. Vaikka perusvähennyksen määrä on pienehkö, 220 euroa, sillä on merkitystä erityisesti vähävaraisille uhreille.

Ottaen huomioon sen, että aineettoman vahingon korvauksille on lisäksi laissa säädetty enimmäismäärät, voidaan pohtia, onko sen ohella perusvähennyksen käyttäminen tarkoituksenmukaista. Perusvähennyksestä luopuminen selkeyttäisi rikosvahinkojen korvausjärjestelmää ja tekisi siitä rikoksen uhrille oikeudenmukaisemman ja helpommin ymmärrettävän.

Toisaalta perusvähennyksestä luopuminen johtaisi siihen, että Valtiokonttorin käsiteltäväksi tulisi huomattavasti nykyistä enemmän vähäisiä summia koskevia korvaushakemuksia. Työmäärä lisääntyisi myös jonkin verran Oikeusrekisterikeskuksessa, joka hoitaa valtion takautumisoikeuteen perustuvia saatavien perimisen. Tästä aiheutuisi molemmille viranomaisille lisää työtä ja henkilöstökuluja.

Vuosittain annetaan karkeasti arvioiden 1 000 sellaista tuomiota, jossa aineettomien vahinkojen korvausmäärä jää alle 220 euron. Jos nämä kaikki haettaisiin korvattavaksi RVL:n nojalla, lisäkustannukset olisivat enimmillään 220 000 euroa. Kokonaisuutena perusvähennyksen poistamisesta aiheutuisi valtiolle enimmillään noin 850 000 euron lisäkustannukset. Tähän eivät sisälly mahdolliset henkilöstövaikutukset. Jos maksettavalle korvaukselle asetettaisiin jokin alaraja, esimerkiksi 10 euroa, kustannuslisäys voisi olla hieman pienempi.

Ruotsissa vastaavasta perusvähennyksestä on jo luovuttu, mutta jos korvaus kokonaisuudessaan jää alle 100 kruunun (noin 10 euroa), sitä ei makseta.

5.5 Valtiokonttorin tiedonsaantioikeus

RVL 47 §:n mukaan Valtiokonttorilla on salassapitosäännösten ja -määräysten estämättä oikeus pyynnöstä saada maksutta tuomioistuimelta sen hallussa olevat korvausasian selvittämiseksi välttämättömät asiakirjat sekä poliisi-, kriminaalihuolto-, vankeinhoito- sekä sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisilta ja laitoksilta, säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä annetussa laissa (116/2002) tarkoitettua säilöönottoyksiköltä, Eläketurvakeskukselta, eläke- ja vakuutuslaitoksilta sekä korvauksen hakijan työnantajalta, työttömyyskassalta tai muulta etuuden myöntäjältä korvausasian selvittämiseksi välttämättömät tiedot.

Tiedonsaantioikeuden ulkopuolelle jäävät mm. syyttäjälaitos, verohallinto, Maahanmuuttovirasto sekä Digi- ja väestötietovirasto, joista saatavia tietoja Valtiokonttori tarvitsee päivittäisessä korvaustoiminnassaan. Tästä aiheutuu niin Valtiokonttorille kuin asianomaiselle viranomaiselle tarpeetonta hallinnollista taakkaa. Valtiokonttorin tiedonsaantioikeus ei koske myöskään muita terveydenhuollon toimijoita kuin sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisia ja laitoksia. Salassa pidettävät tiedot joudutaan pyytämään korvauksen hakijalta, mikä hidastaa korvausprosessia ja aiheuttaa vaivaa korvauksen hakijalle. Korvauksen hakijan toimittamat asiakirjat ovat usein paperimuotoisia ja ne joudutaan Valtiokonttorissa muuttamaan digitaaliseen muotoon, mistä aiheutuu lisätyötä.

Tiedonsaantioikeuden laajentaminen tehostaisi Valtiokonttorin toimintaa ja vähentäisi korvauksen hakijalle aiheutuvaa vaivaa ja kustannuksia. Jos tiedonsaantioikeus laajennettaisiin koskemaan myös muita sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoita kuin viranomaisia, Valtiokonttori voisi pyytää korvausasian selvittämiseksi välttämättömiä asiakirjoja ja tietoja suoraan lääkäriltä tai muulta terveydenhuollon ammattihenkilöltä, terveydenhuollon toimintayksiköltä, vahinkoa kärsineen kuntoutusta hoitavalta taholta, muulta terveydenhuollon toimintayksiköltä sekä sosiaalipalveluiden tuottajalta tai toimintayksiköltä. Vastaavasta tiedonsaantioikeudesta korvausasiaa selvittäväälle taholle säädetään liikennevakuutuslain (460/2016) 82 §:ssä sekä työtapaturma- ja ammattitautilain (459/2015) 252 §:ssä.

5.6 Terrorismin uhrien asema

Jo uhridirektiivissä nostettiin terrorismin uhrit esiin yhtenä erityisuhriyrymänä. Terrorismidirektiivi sisältää tarkemmat säännökset uhrien tukemisesta, auttamisesta, suojelemisesta ja rajat ylittävistä tilanteista (artiklat 24-26). Direktiivi mm. edellyttää, että jäsenvaltioissa on käytössä terrorismin uhrien erityistarpeisiin vastaavia tukipalveluja. Palveluihin kuuluvat erityisesti erilaiset tuki- ja neuvontapalvelut, neuvonta ja tietojen antaminen asiaan liittyvistä oikeudellisista, käytännöllisistä ja taloudellisista asioista sekä korvausvaatimusten esittämiseen liittyvä apu jäsenvaltion kansallisen lainsäädännön mukaisesti terrorismin uhreille saatavilla olevien korvausten osalta.

Myös uudessa uhrien oikeuksia koskevassa EU:n strategiassa painotetaan terrorismin uhrien asemaa.

Suomen lainsäädännössä ei ole säädetty terrorismin uhreille tai heidän läheisilleen muista rikoksen uhreista poikkeavia oikeuksia. Tällaisia ei esitetty myöskään terrorismidirektiivin täytäntöönpanoa koskevassa hallituksen esityksessä (HE 30/2018 vp). Suuronnettomuus- ja poikkeustilanteissa, jollaisena terrori-iskuakin voidaan pitää, sosiaali- ja terveystieteelliset sekä hallinnonalan laitokset vastaavat ensihoitopalvelun järjestämisestä, psykososiaalisen tuen palveluista sekä

onnettomuuden johdosta hätään joutuneiden huollosta ja majoituksesta. Kiireellistä lääketieteellistä hoitoa annetaan julkisissa terveystaluuissa kaikille ja jatkohoito sekä kuntoutus järjestetään sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden puitteissa.

Rikosuhripäivystys, viranomaiset ja eri järjestöt huolehtivat rikoksen uhrien neuvonnasta, tuesta ja palveluista. Valtiokonttori puolestaan huolehtii tiedottamisesta koskien valtion varoista maksettavia rikosvahinkokorvauksia.

Myöskään rikosvahinkolain soveltamisen kannalta ei ole merkitystä sillä, onko rikos tehty terroristisessa tarkoituksessa. Korvaukseen oikeutetut ja valtion varoista suoritettavat korvaukset määritellään samojen säännösten mukaisesti niin terrorismin uhrien kuin muidenkin rikosten uhrien osalta.

Terroriteko voi aiheuttaa uhrille tai siinä surmansa saaneen läheiselle muun ohella myös psyykkisen häiriötilan, joka voi edellyttää pitkähköä terapiajaksoa ja hoidon aloittamista mahdollisimman pian. Kohdassa 5.3 ehdotettu Valtiokonttorin myöntämä maksusitoumus parantaisi myös terrorismin uhrien ja heidän läheistensä asemaa.

Terrorismin uhrin määrittely on jossain määrin ongelmallista. Välittömiä uhreja, joilla on oikeus rikosvahinkolain mukaisiin korvauksiin, ovat suoraan iskun kohteiksi joutuneet, iskussa kuolleet tai loukkaantuneet henkilöt ja heidän läheisensä. Laajasti määriteltynä myös iskun lähellä olleet, iskun kohteeksi tarkoitetut, mutta iskun fyysisistä vaikutuksista selvinneet henkilöt voivat olla uhreja. Keskusteluissa on tuotu esiin, että myös välittömästi tilanteeseen tulevia ja siitä traumatisoituneita auttajia voitaisiin pitää uhreina. Uhidirektiivissä uhriksi määritellään luonnollinen henkilö, jolle on aiheutunut rikoksesta välitön vahinko, kuten fyysinen, henkinen tai emotionaalinen haitta taikka taloudellinen menetys sekä sellaisen henkilön, jonka kuolema on välitön seuraus rikoksesta, perheenjäsen, jolle on aiheutunut vahinkoa kyseisen henkilön kuoleman johdosta (2 artikla).

Rikosvahinkolaissa rikoksen uhria ei tarkemmin määritellä. Korvattavaksi määritellään rikoksella aiheutettu vahinko ja korvaukseen oikeutetuiksi henkilövahingon kärsineet sekä tietyiltä osin heidän läheisensä ja työnantajansa. Se, kuinka pitkälle vahingon korvattavuus ulottuu, ratkeaa yksittäisiä korvausaiheita koskevien rikosvahinkolain ja vahingonkorvauslain säännösten sekä yleisten vahingonkorvausoikeudellisten periaatteiden nojalla. Esimerkiksi terrori-iskun välittömässä läheisyydessä ollut henkilö, joka ei saa fyysisiä vammoja, mutta saa sen seurauksena psyykkisen häiriötilan, on oikeutettu korvaukseen henkilövahingosta. Toisaalta taas henkilöä, joka tulee tilanteeseen iskun jo tapahduttua ja traumatisoituu tapahtuneesta, ei lähtökohtaisesti voida pitää suoranaisena vahingonkärsineenä eikä hänellä siten ole oikeutta korvauksiin.

Koska terrorismirikokset ja niihin rinnastettavat satunnaiseen joukkoon ihmisiä kohdistuvat joukkotuhoon tähtäävät rikokset ovat meillä harvinaisia, ei oikeuskäytännössä ole vielä

muodostunut käytäntöä siitä, keitä tällaisissa tilanteissa voitaisiin pitää korvauksiin oikeutettuina rikoksen uhreina. Uhrien tasa-arvoisen kohtelun vuoksi ei kuitenkaan ole perusteita määrittellä korvaukseen oikeutettujen piiriä terrorismirikosten osalta laajemmin kuin muiden rikosten osalta. Uhrin ja hänen läheistensä kannalta ei yleensä ole suurta merkitystä sillä, aiheutuuko vahinko terroristisessa tarkoituksessa tehdyn rikoksen yhteydessä vai esimerkiksi muusta syystä tapahtuneessa joukkoampumisessa.

Ongelmallinen voi olla tilanne, jossa Suomessa tapahtuneessa terrori-iskussa uhreina on EU:n ulkopuolelta tulleita turisteja ja myös iskun tekijä on tullut muualta Suomeen vain kyseistä iskua varten. Tällöin uhrin voivat jäädä RVL 2 §:n nojalla ilman valtion varoista maksettua korvauksia, jos katsotaan, että vahingon yhteys Suomeen on vähäinen. Tällainen tilanne ei kuitenkaan ole kovin todennäköinen ja lisäksi RVL 2 §:n sanamuoto mahdollistaa tällaisessakin tapauksessa uhrien kannalta myönteisen tulkinnan. Voidaan kuitenkin pohtia, pitäisikö mahdollisen terrori-iskun uhrien asemaa tältä osin vahvistaa antamalla kaikille terrori-iskun uhreille oikeus valtion varoista maksettaviin korvauksiin uhrin asuinpaikasta riippumatta.

Muilta osin erillisiä, terrorismin uhreille tai terroriteon yhteydessä surmansa saaneen läheisille maksettavia korvauksia koskevia säännöksiä ei lakiin ole tarpeen ottaa.

6. Johtopäätökset

Rikosvahinkolain tarkoituksena on turvata rikoksen uhrin asemaa ja selviytymistä tapahtuneen rikoksen johdosta. Rikoksenteelijät ovat usein henkilöitä, joilla ei ole kykyä suorittaa tuomittuja korvauksia uhreille. Rikoksen uhriksi joutuneen henkilön kannalta on tärkeää, että on olemassa oikeudenmukaiseksi koettu ja hyvin toimiva järjestelmä, josta rikoksella aiheutetut vahingot melko laajasti korvataan valtion varoista.

Rikoksenteijä vastaa luonnollisesti aiheuttamiensa vahinkojen korvaamisesta, mutta rikoksenteelijät ovat usein vähävaraisia eikä heiltä ole mahdollista saada korvauksia. RVL:n tarkoituksena on turvata uhrin asemaa ja selviytymistä myös niissä tilanteissa, joissa korvausta ei rikoksenteijältä saada. RVL on kuitenkin toissijainen korvausjärjestelmä eikä sen tarkoituksena ole korvata täysimääräisesti uhrille tai surmansa saaneen läheisille maksettavaksi tuomittuja korvauksia, koska uhrilla tai hänen läheisillään on yleensä oikeus korvauksiin myös useiden muiden korvausjärjestelmien kautta, jotka ovat ensisijaisia suhteessa RVL:n nojalla maksettaviin korvauksiin. Jos rikos on tehty moottoriajoneuvoa käyttäen, uhrilla tai surmansa saaneen läheisillä voi olla oikeus esimerkiksi liikennevakuutuslain (460/2016) nojalla maksettaviin, vahingonkorvauslain mukaisiin korvauksiin. Jos henkilö joutuu rikoksen uhriksi työssään tai

työmatkalla, korvauksia voi hakea työtapaturma- ja ammattitautilain (459/2015) nojalla. Lisäksi uhrilla ja surmansa saaneen läheisillä voi olla oikeus mm. kansaneläkelain (568/2007), sairausvakuutuslain (1224/2004), sosiaalihuoltolain (1301/2014) sekä uhrin ammatillisen työeläkelain mukaisiin etuuksiin. Rikoksella aiheutetusta vahingosta voi saada korvausta myös uhrin tai hänen työnantajansa ottaman vapaaehtoisen vakuutuksen perusteella. Esimerkiksi yksityistapaturma-, sairauskulu- ja matkavakuutuksesta voidaan korvata rikoksesta aiheutuvia hoitokuluja, ansionmenetystä sekä tilapäistä ja pysyvää haittaa vakuutusehtojen mukaisesti. Kuolemantapauksessa henkivakuutuksesta suoritetaan sopimuksen mukainen korvaus edunsaajille, jotka yleensä ovat menehtyneen läheisiä. Suomessa rikoksen uhrin ja hänen läheistensä turvaverkko on siis melko kattava jo muiden korvaus- ja etuusjärjestelmien perusteella, minkä vuoksi vahingon täysimääräinen korvaaminen valtion varoista ei ole tarpeen.

Rikosvahinkojen korvaamista valtion varoista koskeva järjestelmä pohjautuu korvaukseen oikeutettujen ja korvattavien vahinkojen piirin laajuuden sekä korvaustasojen osalta viime kädessä arvovalintoihin, joissa vahinkoa kärsineiden henkilöiden etuja ja tarpeita joudutaan punnitsemaan keskenään ottaen samalla huomioon myös järjestelmälle taloudellisista syistä asetettavat reunaehdot. Tämän vuoksi korvauksia ei valtion varoista aina makseta täyteen, tuomioistuimen ratkaisun mukaiseen määrään, vaan erälle korvauksille on rikosvahinkolaissa säädetty korvauskatto eikä valtion varoista myöskään makseta kaikkia vahingonkorvauslain mukaisia korvauksia.

Voimassa oleva rikosvahinkolaki perustuu kolmeen keskeiseen lähtökohtaan. Näistä ensimmäisen mukaan nimenomaan rikoksen välittömälle uhrille on ensisijaisesti turvattava oikeus valtion varoista suoritettavaan korvaukseen. Muiden kuin uhrien, esimerkiksi uhrin läheisten, oikeus saada korvausta on tähän nähden toissijainen. Toiseksi pidetään tärkeänä, että korvausta saa varsinaisista henkilövahingoista ja että vasta tämän jälkeen pyritään korvausta suorittamaan muunlaisista vahingoista, kuten kärsimyksestä. Kolmanneksi tavoitteena on, että rikosvahinkolain perusteella maksettavat korvaukset ovat mahdollisimman lähellä tuomioistuinten määräämiä, vahingonkorvauslakiin perustuvia korvauksia. Lain keskiössä on siis rikoksen välitön uhri, joka on kärsinyt henkilövahingon. Näistä lähtökohdista ei ole syytä edelleenkaan poiketa.

Voimassa oleva rikosvahinkolaki takaa melko hyvän perusturvan rikoksen uhrille myös silloin, kun korvausta ei ole mahdollista saada rikoksen tekijältä tai muiden korvausjärjestelmien kautta. Rikosvahinkolain mukainen korvausjärjestelmä toimii pääosin hyvin ja tiedonsaanti korvauksista ja niiden hakuprosessista on järjestetty hyvin. Valtiokonttorin verkkosivuilta löytyy tietoa rikosvahinkojen korvaamisesta ja korvausten hakemisesta. Sivustoilta löytyy myös korvaushakemuslomake ohjeineen, ohjevideo ja esite. Myös muiden viranomaisten sekä eri järjestöjen verkkosivuilta löytyy tietoa rikosvahinkojen korvaamisesta, esimerkiksi oikeus.fi-

portaalissa sekä poliisin ja Rikosuhrapäivystyksen verkkosivuilla. Korvaushakemuksen voi toimittaa Valtiokonttorille myös sähköisesti. Korvaushakemusten keskimääräinen käsittelyaika Valtiokonttorissa on 4 kuukautta ja hakijalla on mahdollisuus saada ennakkokorvausta, jos asian ratkaisu pitkittyy hänestä riippumattomista syistä.

Edellä selvitetyn perusteella on kuitenkin aihetta harkita seuraavia lakimuutoksia rikoksen uhrin ja surmansa saaneen henkilön läheisten korvaussuojan parantamiseksi:

- 1) Tehdään aineettomien vahinkojen sekä henkilövahingosta ja kärsimyksestä maksettavan yhteiskorvauksen korvauskattoihin tasokorotus. Yhteiskorvauksen korvauskaton korottamisen sijaan voitaisiin säätää korvauskatto koskemaan vain aineettomia vahinkoja ja korvata sairaanhoito- ja muut kulut aiheutuneiden kustannusten mukaisesti.
- 2) Muutetaan rikosvahinkolakia siten, että sairaanhoitokuluina korvattavista, rikoksen uhrin ja henkirikoksen uhrin läheisen terapiakuluista olisi mahdollista saada etukäteen Valtiokonttorin maksusitoumus.
- 3) Muutetaan rikosvahinkolakia siten, että surmansa saaneen läheisellä on oikeus saada korvaus hänelle kuolemantapauksesta aiheutuneesta kärsimyksestä korvauksen enimmäismäärän ollessa 4 000 euroa.
- 4) Muutetaan rikosvahinkolakia siten, että rikoksen uhrilla olisi oikeus saada korvaus loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä myös silloin, kun häntä on rangaistavaksi säädetyllä teolla syrjitty.
- 5) Muutetaan rikosvahinkolakia siten, että kumotaan perusvähennystä koskeva 20 §.
- 6) Muutetaan rikosvahinkolakia siten, että laajennetaan 47 §:n mukainen Valtiokonttorin tiedonsaantioikeus koskemaan myös muiden kuin pykälässä nyt mainittujen valtion viranomaisten hallussa olevia korvausasian selvittämiseksi välttämättömiä asiakirjoja ja tietoja sekä laajennetaan tiedonsaantioikeus hakijan terveydentilan ja sosiaalipalveluiden tarpeen osalta koskemaan sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten lisäksi koskemaan myös muita terveyden- ja sosiaalihuollon toimijoita.